

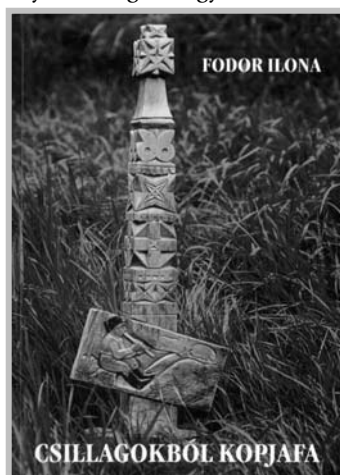
Curpika, a csillagnéző

FODOR ILONA: CSILLAGOKBÓL KOPJAJFA

Talányokkal teli könyv. Költőies címe is kozmikus sejtelmű, az öröklét és az elmúlás égi s földi távlatait felvillantó. Maga a szerző készséggel fogadja el a Szervátiusz Jenő ráaggatta jelzőt s vele a „csillagnéző” szerepét – talán metafizikai érzékenységét tanúsítandó, talán kíváncsiságát minden iránt, ami tapasztalatainkon túli, érzékeinkkel föl nem fogható. Aztán ahogy haladunk befelé a kötet világába, elhagyva a szobrászról készült, az *Előszó helyett* közölt írást, mind világosabbá válik eme érdeklődés nagyon is hétköznapias, mondhatni közönségesen bizalmaskodó természete, művészi és emberi megnyilvánulások és ezek egysége iránt kíváncsiskodó volta. Ami az előszót, az jellemzi a többi nagy lélegzetű esszé, tanulmányt is, a Babits Mihály költészetéről, illetve a Jónás könyvéről íródottat éppúgy, ahogy a *Kassák Lajos és a Mesteremberek* címűt, vagy Bartók Béla művészetét, magyarságélményének gyökereit vizsgálót, de Juhász Ferenc költészetéhez (*Az éjszaka zenéje és az éjszaka képei*), Fejtő Ferenc munkásságához (*Két élet – egyben*) is ugyanúgy közelít. Hasonlóan, ha Nagy Albert festőművész vagy Menczer Béla jogtudós, történész portréját rajzolja, vagy ha a trianoni béke ellen szavazó francia szenátor, a véleményével egyedül maradó Anatole de Monzie az alany. Munkái logikai menetét – egyetértően hivatkozik a kézírataival sokat bajlódó szerkesztő, Sükösd Mihály véleményére – nem a tények, hanem az „asszociációk adta bakugrások” szabják meg. Szervátiusz Jenőről írva citálja például Déry Tibor visszaemlékezését, hivatkozik Proust regényfolyamára, a Nyomorultak Victor Hugójára, aztán Michel Butor, a francia „új hullám” jeles írója és esztétája elbeszéléselméletére, de a sepsiszentgyörgyi napilap, a Megyei Tükör egyik cikkére is, miután hosszasan idézett a szobrász vallomásaiból, köztük azt a jelenetet, amikor a Tamási Aron-emlékmű több megszűnt andezittömbjét húzó „traktorok kukkra ágaskodtak” a súlyos teher előtt.

Poétikai szegmentumok és ágaskodó traktorok: e végletek között csapong ide-oda, olykor maga is úgy érzékelvén, hogy „az asszociációk fonásában eljutottam a végső határig”, a „nyakatekerttség” tovább nem bonyolítható, az erőlködésnek vége. Hogy miért cifrázza annyira?

Szerinte erre szoktatta a féligazságok kimondásának lehetősége és kényszere is, holott számára annyira csak a teljes igazság megtalálása és közhírré tétele volt a fontos, hogy írásaiban igen sűrűn élt a „nincs igaza” és „igaza van” egymást kizáró bizonyosságával. Az nyugtalanítja, hogyan tudná megközelíteni – saját szavaival – a modelljeit, „hogyan írhatnám meg írókról, költőkről az igazat”, s nem az, hogy feltárulkozik-e, feltárható-e egyáltalán az igazság. De becsvágya sem mindennapi: művek helyett modelleket minősíteni. Ő ko-

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 2000
468 oldal

rántsem az a „bátor habozó” tehát, akinek a „nem tudom”-ra alapozó döntéseit Karinthy Frigyesről szólva méltatja ugyan, ám úgy lehet vele, mint Petőfi a Kárpátokkal: tán csodálja, ámde nem szereti. Nem így a szerzőit: megint a költővel szólva, az ő ajkukon csügg, mint gyümölcs a fán. Mert neki mintha csak akkor szólalnának meg az alkotások, ha már az alkotójuk is megszólalt. Szereti személyesen felkeresni őket, de megteszi a levél is. Kassák Lajosnak a róla írott dolgozata negyedik változatát postázza, jelölve azt az utat, amit az életrajzi összefoglalótól „az őszinte tiszteletadásig” tett meg, és ami azért látszhat utóbb hosszúnak meg tekervényesnek, mert előbb – közli minden kertelés nélkül – „meg kellett szeretnem Önt”. Fejtő Ferenc válaszából hasonló előzmény, szándék következtethető ki: „Hogy engem szeretne teljességgel megismerni? Osztom ezt a vágyat: én is szeretném. Ha már ismerném magamat, letenném a tollat”. A művelt latin ilyenkor mondta tán: sapienti sat. Fodor Ilonának – egyelőre még – nincs az a finom elutasítás, ami kedvét lankasztaná, ha már szegni nem szegi. Majd aztán Fejtő Ferenc is úgy jár, mint a könyvben legtöbbször hivatkozott, igazán minden porcikájában szemre vett modell, Illyés Gyula: az iránta érzett rajongás is átcsap vádaskodásba. A Kegyenc írója egykor „beszélgetéseivel, személyes jelenlétével” „ragyogta be” a tanulmányszerző „derült egét” – tolulnak tollára költői fordulatok abban a minapi levélben, amelyik máskülönben az úgymond Rákosinak és Sztálinnak behódoló Illyést szapulja, a címzett pedig éppen az a Kányádi Sándor, aki a *Krónikás* énekkel az egyik legszebb hódoló verset szerezte és ajánlotta az *Egy mondat a zsarnokságról* szerzőjének. Ama derült ég haragos sötétbe borulva villámokat szór: mintha egy bosszúálló isten mennydörögne alá, megtorolva talán a személyes jelenlétek elmaradását, talán a *Szembesítés* című, Illyés Gyula életútja Párizsig alcímű monográfiája, illetve az ezzel azonos kandidátusi disszertációja körüli bonyodalmakat. Hogy egy sérelem szereztet így, alantas elégtételt, azt a Fejtő Ferencnek adott tanácsa közvetlenül is bizonyítja: „Jól odamondogatni nekik”, mármint Illyéséknek – szól a biztatása. Van azonban egy közvetett bizonyíték is: elől a mottóban ajánlasként, hátul, a borítón pedig fénykép formájában mutatja magát. Akárhogy értelmezzük a mottó szótári jelentését, jelmondatként vagy alapokként – egyaránt az Illyés Gyula és a Fodor Ilona között volt szoros kapcsolat utal. A talányossághoz tartozik, hogy jelöletlen, névtelen marad ugyan az ajánló személye, ám a szóhasználatból kikövetkeztethetően csak a *Haza a magasban* szerzője lehet, aki talán épp az összegyűjtött verseknek ebbe a kötetébe jegyezhetette be, hogy „egy ismeretlen családba” küldi, „valakinek, akit már csak én szólítok Curpikának”. Hogy e kitüntető beczés egy sugárzó szépségű asszonynak szólt, erre emlékeztethet a fénykép: mintha a csillagnézőt, a titokzatos mosolyú Curpikát megörökítve önnön magának vágyna emléket állítani a szerző. Ezért mutathatja madonnaarcát a múltból a jelen matrónájának alakja helyett – a szerzőnő korára tán otromba tapintatlanság volna utalni, ha a kötet bemutatkozó írása, a kiadó kérésére küldött az *Önéletrajz helyett* nem éppen azt hozza szóba, hogy pályájára nyolcvankét esztendősen visszatekintve a „húsz-harminc-negyven éve” megírt esszéi, tanulmányai „bizonyítják”, „ami voltam és ami vagyok”.

Fényképe, együtt az írásaival azt a hitet sugallják, hogy van, ami fölött nem jár el az idő, van, ami az idő múlásával sem válik idejét múlttá. A műelemzés módszereinek változásairól nem is szólva, a szemléletet tekintve a szocializmus múltával, a demokrácia eljövetelel is érvényesnek hiheti például azt a különböző formában visszatérő állítását, hogy a polgári élet lényege a tragédia szükségszerűsége, a poéta pedig – az éjszakával eggyé forrott költő”-ről, Juhász Ferencről mondja ezt – „látnok is”. Ahhoz

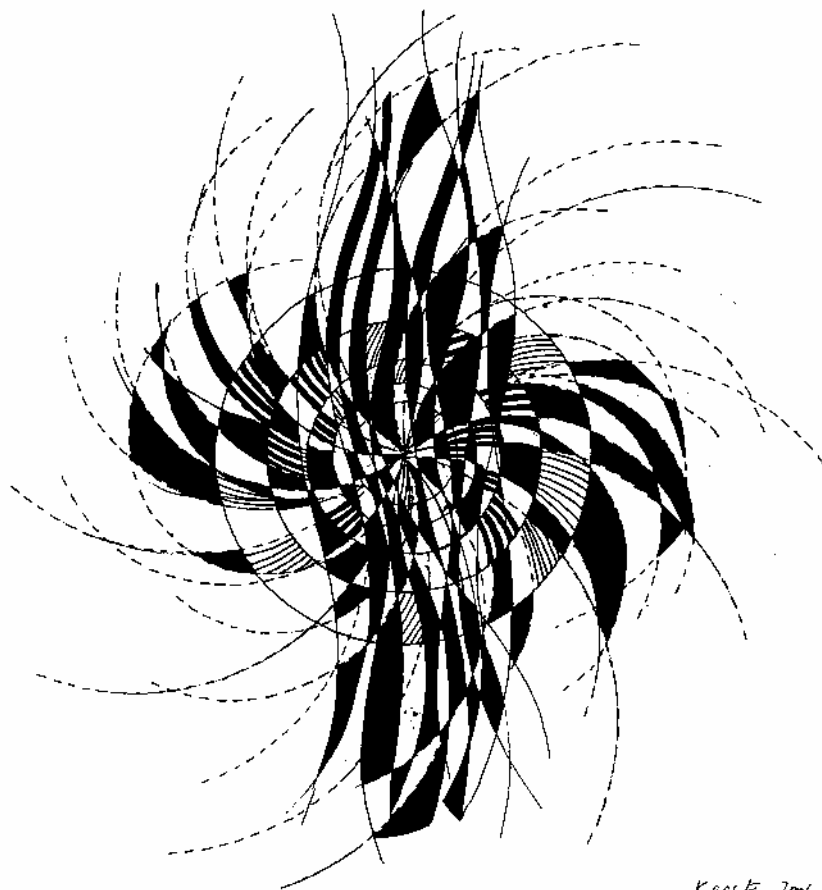
a véleményéhez fűz megjegyzést, amelyik Németh László Galileijében a „naiv zsenialitás” képviselőjét látta, távol „a Dosztojevszkij-féle megszállottaktól, a Karamazov-kór-ság hordozóitól, de [...] a primitív taktikai fogásokkal élő Oblomovoktól is”. Utólag tán csodálkozhatna is a regényhősök, szereplők efféle erkölcsi alapú megítélésén, ámulhatna, Füst Milán szavával, hogy ez mind ő volt egykor. Az öníroniának azonban se híre, se hamva – van viszont lángja is, heve is az iróniának meg a gúnynak, a személyeket illető kíméletlen bírálatainak. Az *Illyés*-monográfiám kanosszája című – ahogy írja – betűcsibész korából való visszaemlékezés például „illyési cenzúra”-t emleget, s egész „szellemi életünk” bojkottját, ami úgymond hat évig tartó szilenciumot jelentett a számára, és ami szerint azért indult meg ellene, azért nem közölték a folyóiratok az írásait, mert Illyés a magánéletében való turkálásnak, hamisításnak, „pletykagyűjtemény”-nek tartotta a róla írott monográfiát. Talán a „házi lektora”, Domokos Mátyás sugott neki. Talán – így! – Illyésné, aki „egyszerűen nem érti a költő MŰVEIT, így valódi indítékait sem”. Vas István egy rádióműsorban gyáván kihagyta az Illyés és József Attila közötti ellentéteket tárgyaló részletet. Ezek után elképzelhető, hogy mekkora harcot kellett vívnia ama kandidátusi disszertáció elfogadtatásáért „az Illyés-tanítványokkal”, Béládi Miklóssal, Tamás Attilával. Kovács Sándor Iván, a *Kortárs* főszerkesztője „beijedt”, a *Tiszatáj* egyszerűen csak nem közölte, a *Jelenkor* Szederkényi Ervine viszont hamisított is meg házi cenzúrát is alkalmazott. Más dologban ugyan, de Rónay György és a párizsi emigráns Cserépfalvi Imre is jogilag nem, ám erkölcsileg kifogásolható módon járt el vele szemben – akárcsak a korábban rajongva tisztelt Fejtő Ferenc, akit egyrészt plágiummal vádol meg, másrészt azzal, hogy „a konjunktúra széljárása szerint árulja el egykori hazáját”, miközben, mellesleg hasznát húz az ő balekságából, hiszen készülő önéletrajzi könyvéhez szinte sztentori stílusban rendelte meg a könyveket, kivágatokat, s ezeket a szerzőnő „megerőltető munkával” másoltatta le neki, s adta postára – írja a kilencven éves Fejtőnek szóló nyílt levelében – „anyagilag büdzsém oly mérvű rovására, hogy a hónap végén vízbefőtt krumplival ’áldoztam’ Fejtő kultuszom oltárán”. Lám, ki mindenki használta ki, csapta be galád módon őt! Ritka kivételek a tisztességesek: Tóth Dezső miniszterhelyettes, Agárdi Péter, a Pártközpontban és Széchenyi Ágnes, ugyanott, csak lejjebb. Az önsajnálattal átítatott szemrehányás hangja csendül fel a félszáz lapnál nagyobb terjedelmű *Függelék*ben is, ahol az önbírálatra megint csak nem jut egy bekezdésnyi hely sem. Annál több mások ócsárlására, becsmérlésére. Lényegesnek tartja például közzé tenni azt a Kassák Lajosnak szóló levelét, amelyben mintha csak azért nevezte volna grafomániásnak önmagát, mert le akarta írni Szabolcsi Miklósról, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra legnagyobb ártójának tartja, s hogy „rosszindulata, ha határtalan is, tehetsége minimális, íráskészsége pedig: nulla”. Fontos számára szólni a „harcolni-tudók” ama ifjú vezéről, akiről az a hír járta, hogy még letiltásának idejét és módját is Aczél Györggyel beszélte meg. A korábban a tévedhetetlenségére büszke szerző, távol Magyarországtól, párizsi magányában nyilvánvaló tévedéseket is megengedve magának a Kassák-levelezéshez csatolt jegyzetei között Erdély dolgában, az otthonmaradás, a helytállás ügyében Aczélt és az MDF-et veszi egy kalap alá, alkalmat kerekítve arra is, hogy újfent megrójon olyasvalakit, akiért korábban, csillagnéző korában lelkesült, Szervátiusz Tibort, amiért a „Csurka-pártban lel ’hazára’”. Másokat vádoló magatartására magyarázatul szolgálhat az a levél, húsz évvel ezelőttről, amelyikben azt írja, hogy ők erdélyiek állítólag nacionalistábbak lennének a kelleténél, majd hozzáteszi: „Hogy én ide jutottam, azt az ún. Anyaországnak köszönhetem. Én ennél undorítóbb nációt nemhogy

nem láttam – pedig bő két évtizedet a románok közt éltem –, de elképzelni sem tudok”.

Ezek a szavak vajon magyarázatot adhatnak arra is, hogy Marosvásárhely kiadóját, a *Mentort* milyen megfontolások készítették Fodor Ilona könyvének megjelentetésére? Amihez sikerült elnyerniük a Magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatását is. Az örökség pedig, amit a *Csillagokból kopjafa* felidéz, Bibó István szavait módosítva, a zsákutcás magyar irodalomtörténet, az eltorzult magyar alkat öröksége.

Márkus Béla

Kass E. 2001.